

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.163 (477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-2.26>

ГАФИЧ І.І.

**ПРЕДМЕТ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА
ЩОДО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

**SUBJECT OF ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR
TO TERMINATE CRIMINAL PROCEEDINGS**

У статті розглядаються основні складові частини предмета діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Розкриття предмета цієї діяльності дозволяє визначити коло питань, які розв'язує прокурор щодо закриття кримінального провадження.

Метою статті є визначення предмета діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження через виокремлення питань, що є його складниками.

Обґрунтовано, що категорія «предмет» традиційно застосовується щодо прокурорського нагляду. Хоча з проведенням конституційної реформи функцій прокуратури діяльність прокурора в кримінальному провадженні перестала мати наглядовий характер, попередні наукові напрацювання щодо визначення предмета прокурорського нагляду можуть використовуватися і в сучасних умовах.

Аргументовано, що предмет діяльності прокурора щодо закінчення досудового розслідування визначається всебічністю, повнотою та об'єктивністю попереднього досудового розслідування, які має встановити прокурор для застосування тієї чи іншої форми закінчення досудового розслідування, в тому числі закриття кримінального провадження.

Перевіряючи додержання вимоги всебічності в ситуації закриття кримінального провадження, прокурор має переконатися, що, з одного боку, обставини кримінального провадження встановлені й перевірені органами, що ведуть кримінальне провадження, з усіх боків. З іншого боку, прокурор має впевнитися у встановленні тієї чи іншої підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України

Повнота досудового розслідування передбачає, що воно дає вичерпні й однозначні відповіді на всі питання, що входять до предмета доказування, або про відсутність потреби в розв'язанні цих питань у зв'язку з встановленням підстав для закриття кримінального провадження.

Об'єктивність досудового розслідування полягає у встановленні обставин кримінального провадження відповідно до дійсності й у пізнанні органами досудового розслідування та прокурором істини в кримінальному провадженні.

Крім того, до предмета відповідної діяльності прокурора входить законність, обґрунтованість і неупередженість рішення про закриття кримінального провадження.

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження, закриття кримінального провадження, досудове розслідування, процесуальне керівництво.

The article considers the main components of the subject of the prosecutor's activity to terminate criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. The disclosure of the subject matter of this activity allows us to determine the range of issues that the prosecutor decides on the cessation of criminal proceedings.

The purpose of the article is to determine the subject matter of the prosecutor's activity to stop criminal proceedings by identifying individual issues that are its components.

It is justified that the category "subject" is traditionally applied to prosecutorial supervision. Although with the constitutional reform of the functions of the prosecutor's office, the activities of the prosecutor in criminal proceedings have ceased to be supervisory, previous scientific developments in determining the subject of prosecutor's supervision can be used in modern conditions.

It is argued that the subject matter of the prosecutor's activities at the end of the preliminary investigation is determined by the comprehensiveness, completeness and objectivity of the preliminary pre-trial investigation, which the prosecutor must establish in order to apply some form of completion of the preliminary investigation, including the closure of criminal proceedings.

When checking compliance with the requirement of comprehensiveness in the situation of closure of criminal proceedings, the prosecutor must ensure that, on the one hand, the circumstances of criminal proceedings are established and verified by the authorities conducting criminal proceedings on all sides. On the other hand, the prosecutor must ensure that a particular ground has been established for the closure of criminal proceedings under Part 1 of Art. 284 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine.

The completeness of the pre-trial investigation presupposes that it provides comprehensive and unambiguous answers to all questions of proof, or that there is no need to resolve these questions in connection with the establishment of grounds for the closure of criminal proceedings.

The objectivity of the preliminary investigation consists in establishing the circumstances of the criminal proceedings in accordance with the reality and in the knowledge of the pre-trial investigation bodies and the prosecutor of the truth in criminal proceedings.

In addition, the subject matter of the relevant activities of the prosecutor includes the legality, validity and impartiality of the decision to close the criminal proceedings.

Key words: *prosecutor, criminal proceedings, closure of criminal proceedings, pre-trial investigation, procedural management.*

Вступ. Підвищення ефективності участі прокурора в кримінальному провадженні потребує встановлення предмета його діяльності щодо закриття кримінального провадження як найпоширенішого процесуального рішення на стадії досудового розслідування. Розкриття предмета цієї діяльності дозволяє визначити коло питань, які розв'язує прокурор щодо закриття кримінального провадження, окреслити їхні межі й з'ясувати сутність відповідної діяльності прокурора.

Проблеми діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження досліджувалися такими ученими, як П.М. Каркач, А.В. Лапкін, А.М. Миронов, В.М. Юрчишин та інші. Разом із тим предмет цієї діяльності не остаточно визначений, що зумовлює необхідність теоретичного аналізу вказаних питань.

Постановка завдання. Метою статті є визначення предмета діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження через виокремлення окремих питань, що є його складовими частинами.

Результати дослідження. Категорія «предмет» традиційно застосовується щодо прокурорського нагляду й визначається через поняття «додержання законності» в різних сферах суспільних відносин. Залежно від цього, наприклад, виділялися наглядові функції прокуратури, зокрема нагляду за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Вважалося, що додержання законів у певній сфері й складало предмет відповідного прокурорського нагляду. У сучасних умовах, із трансформацією наглядових функцій прокуратури й закріпленням на конституційному рівні визначення його діяльності в кримінальному провадженні як організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, подібний підхід дещо втратив актуальність. Разом із тим застосування категорії «предмет» щодо не наглядової діяльності прокурора залишається можливим та інструментально зручним, зважаючи на попередні теоретичні напрацювання із цих питань.

Так, до предмета нагляду за законністю досудового розслідування науковці традиційно включали додержання прав і свобод людини й громадянина, порядок проведення розслідування,

законність рішень, які приймають органи дізнання та досудового слідства [1, с. 198]. Водночас безпосередній предмет нагляду визначала специфіка етапу досудового розслідування, на якому такий нагляд реалізувався. Тож загальним предметом розглядуваної діяльності прокурора можна визначити додержання законів щодо закриття кримінального провадження.

Водночас слід виходити з того, що предмет діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження є складовою частиною закінчення досудового розслідування, формою якого є закриття кримінального провадження. Воно визначається як важливий етап кримінального провадження, на якому слідчий, прокурор закінчують свою роботу з дослідження доказів, що викривають особу в скоєнні злочину, й приймають остаточне рішення про подальший рух кримінального провадження [2, с. 3]. На думку І.С. Марочкина й групи авторів, предметом прокурорського нагляду на етапі закінчення досудового слідства є додержання слідчим вимог кримінально-процесуального закону щодо всебічності, повноти й об'єктивності дослідження обставин злочину з огляду на забезпечення прав обвинуваченого [3, с. 79]. Вважаємо такий підхід дещо однобічним, оскільки перевіряти додержання вказаних вимог прокурор повинен з огляду на забезпечення прав не лише обвинуваченого, а й потерпілого й інших учасників кримінального провадження. Проте з ключовою тезою можна погодитися та визнати, що предмет діяльності прокурора щодо закінчення досудового розслідування дійсно визначається всебічністю, повнотою та об'єктивністю попереднього досудового розслідування, які має встановити прокурор для застосування тієї чи іншої форми закінчення досудового розслідування, в тому числі закриття кримінального провадження.

Необхідно звернути увагу на те, що вказаний підхід до визначення предмета цієї діяльності в цілому кореспондує з положеннями ч. 2 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, що визначають зміст засади законності кримінального провадження. У такому значенні предмет наглядової діяльності прокурора й додержання вказаної засади збігаються. З огляду на це розглянемо зазначені складові частини детальніше.

Усебічність дослідження обставин кримінального провадження, на думку вчених, означає, по-перше, висунення та дослідження всіх реально можливих версій щодо характеру події, що має ознаки кримінального правопорушення, винуватість особи; по-друге, однаково ретельне встановлення та перевірку як обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують та обтяжують його відповідальність [4, с. 67]. Ще в працях радянських процесуалістів обґрунтовувалася необхідність переконатися, що слідчим вжиті всі передбачені законом заходи й проведені намічені для перевірки висунутих версій слідчі дії, досліджені можливі версії, які пояснюють подію злочину, виявлені суттєві обставини, які підлягають доказуванню та дослідженню так, що характер і правдивість кожної з них не викликає сумнівів [5, с. 6–7]. Вимога всебічності також пов'язується із суворим і неухильним додержанням процесуальної форми доказування. Як вказують правники, встановлений законом порядок процесуальних дій становить шлях всебічного отримання відповідних даних, а його порушення завжди є загрозою повноті й правдивості, оскільки не можуть використовуватися як докази матеріали, що не зафіксовані у відповідну процесуальну форму або зафіксовані з її порушенням [6, с. 36].

Отже, перевіряючи додержання вимоги всебічності в ситуації закриття кримінального провадження, прокурор має переконатися, що, з одного боку, обставини кримінального провадження встановлені й перевірені органами, що ведуть кримінальне провадження, з усіх боків: виявлені всі обставини вчинення кримінального правопорушення, відпрацьовані всі можливі слідчі версії, викриті всі можливі співчасники протиправного діяння, зібрані всі необхідні докази, які могли бути об'єктивно отримані. З іншого боку, прокурор має впевнитися у встановленні тієї чи іншої підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої ч. 1 ст. 284 КПК України.

Повнота дослідження кримінального провадження розуміється науковцями дещо по-різному. Так, радянські дослідники пов'язували повноту дослідження з достатністю доказів, необхідних для обґрунтування зроблених у справі висновків, такою їх сукупністю, яка дозволяє зробити правдивий висновок про обставини, що мають значення для справи [7, с. 85]. Сучасні дослідники пов'язують повноту дослідження з встановленням всього кола фактичних обставин, що можуть суттєво вплинути на рішення в кримінальному провадженні; використанням такої сукупності доказів, яка обґрунтовує зроблені висновки як такі, що не залишають місця сумнівам [4, с. 67]. Поряд із цим аналіз та оцінку зібраних у справі доказів необхідно проводити в їх сукупності з огляду їхньої достатності для висновку про неможливість продовжити розслідування через наявність обставин, передбачених КПК України як підстав закриття кримінальної справи

чи припинення кримінального переслідування [8, с. 108]. Таким чином, повнота досудового розслідування пов'язується з прийняттям рішень у кримінальному провадженні (насамперед резолютивних), у тому числі про закриття кримінального провадження. Отже, досудове розслідування може визнаватися повним, якщо воно дає вичерпні й однозначні відповіді на всі питання, що входять до предмета доказування, або про відсутність потреби в розв'язанні цих питань у зв'язку з встановленням підстав для закриття кримінального провадження.

Перевіряючи додержання вказаної вимоги, прокурор має переконатися, що в зібраних органах досудового розслідування матеріалах немає прогалин та упущень, вони системно підтверджують наявність підстави для закриття кримінального провадження та потреби в їх доповненні немає або це об'єктивно неможливо зробити. Оскільки встановлення вимоги повноти пов'язане з предметом доказування, то в такому випадку прокурор має керуватися положеннями ст. 91 КПК України, яка визначає обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, як критерії її додержання. У ситуації закриття кримінального провадження ці обставини також підлягають встановленню, але в негативній формі.

Вимога неупередженості передбачає пізнання органами, що ведуть процес, обставин кримінального провадження згідно з дійсністю, неупередженості їх у збиранні, перевірці й оцінці доказів, безсторонності щодо всіх учасників процесу й інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [4, с. 67]. Отже, такий елемент предмета прокурорської діяльності містить декілька складових частин, що характеризують об'єктивність у пізнанні істини в кримінальному провадженні органами досудового розслідування. Однак у зв'язку з додержанням вказаної вимоги виникає питання щодо її потенційного конфлікту з процесуальним статусом відповідних суб'єктів.

Так, згідно з п. 19 ст. 3 КПК України, слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК України, віднесені до сторони обвинувачення. Обвинувальна спрямованість їхньої діяльності може перешкодити неупередженості, оскільки в суперечність із нею вступає, приміром, така складова частина останньої, як безсторонність. Так, наприклад, обвинувальний ухил у діяльності слідчого може виявлятися в найрізноманітніших формах: пріоритеті обвинувальної версії над виправдувальною, ставленні до підозрюваних як до невикритих злочинців, ігноруванні їхніх доводів і поверховому дослідженні виправдувальних обставин, примусу до давання показань, фальсифікації матеріалів справи, необґрунтованому відхиленні клопотань підозрюваного тощо [9, с. 122–123].

У зв'язку із цим варто звернути увагу на погляди дослідників, відповідно до яких основним завданням слідчого в кримінальному процесі є не доведення вини особи, а розкриття злочину. Це означає, що слідчий під час проведення досудового слідства не повинен бути ні обвинувачем, ні захисником, а має бути об'єктивним і неупередженим дослідником і шукачем істини [10, с. 12]. На нашу думку, ці погляди мають сенс, адже дозволяють усунути згаданий вище конфлікт вимоги неупередженості й обов'язку виявляти докази, що можуть виправдовувати підозрюваного, а також пом'якшувати його відповідальність, з обвинувальною спрямованістю діяльності слідчого. Особливо актуальне це під час застосування «відновлювальних» підстав закриття кримінального провадження, наявність яких часто ігнорується слідчим через обвинувальний ухил у його діяльності.

Проте вказана проблема зберігається щодо прокурора, якого зі складу сторони обвинувачення виключити не можна. У цьому відношенні покладення на прокурора як головного носія обвинувальної функції обов'язку оцінювати додержання слідчим вимоги неупередженості може викликати ще гостріший конфлікт інтересів, ніж у випадку зі слідчим. У такому контексті необхідно звернути увагу на те, що неупередженість є не лише складовою частиною предмета розглядуваного нагляду, а й однією із засад прокурорської діяльності, закріпленою в п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру».

Таким чином, неупередженість та об'єктивність є не лише складовою частиною предмета нагляду, яку зобов'язаний перевірити прокурор, а й вихідними засадами прокурорської діяльності, якими прокурор не вправі поступатися на користь реалізації обвинувальної функції. З іншого боку, здійснення прокурором обвинувальної діяльності через дію презумпції невинуватості має сенс лише стосовно особи, щодо вини якої у вчиненні кримінального правопорушення є достатні й неспростовні докази. Тому прокурор приймає рішення про застосування тієї чи іншої форми закінчення досудового розслідування, виходячи з можливості доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення в суді [11, с. 89]. Таким чином, проблема потенційного

конфлікту інтересів, яка була окреслена нами вище, розв'язується сама собою за умови належного додержання прокурором вимог закону.

Поряд із вказаними вимогами законодавець встановлює обов'язок уповноважених суб'єктів надати обставинам кримінального провадження належну правову оцінку й забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України). Додержання цих вимог закону також входить до предмета прокурорської діяльності в аспекті прийняття ним рішення про закриття кримінального провадження або перевірки відповідного процесуального рішення слідчого. Зважаючи на це, поряд із наведеними складовими частинами предмета досліджуваної діяльності прокурор має перевірити й формальний аспект закриття кримінального провадження, який стосується прийняття та належного оформлення відповідної постанови. Отже, прокурор зобов'язаний перевірити відповідні процесуальні рішення, прийняті органом досудового розслідування, на предмет їх законності, обґрунтованості й неупередженості, відповідності спеціальним вимогам, що до них ставляться, а також загальним вимогам ст. 110 КПК України.

Як зауважує В.С. Зеленецький, законність та обґрунтованість певного рішення знаходяться в прямій залежності від повноти виявлення та точного відбиття в актах, які виносяться, всіх обставин, що свідчать про наявність підстав і достатніх умов для цього [12, с. 67]. Можна вважати, що вимога законності, яка є найзагальнішою, охоплює всі інші, оскільки не може вважатися законним необґрунтоване або упереджене рішення. У вузькому ж значенні вона передбачає неухильне додержання процесуальної форми прийняття відповідних рішень, відповідність прийнятого процесуального рішення як нормам кримінального процесуального закону, що визначає його форму й зміст, так і нормам кримінального закону, що встановлює кваліфікацію злочину. Стосовно вимоги обґрунтованості, то вона передбачає повну відповідність викладених у процесуальному рішенні висновків матеріалам кримінального провадження, їх доведеність [13, с. 8]. Її складає додержання в сукупності таких вимог, як мотивованість, переконливість, логічність, несуперечливість [14, с. 8]. Це, зокрема, передбачає, що в основі рішення слідчого повинні бути встановлення істини в кримінальному провадженні й обґрунтованість висновку про те, що необхідні для цього докази зібрані, закріплені, перевірені й оцінені відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства [15, с. 97]. Усі ці вимоги в їхній сукупності мають бути встановлені прокурором під час перевірки процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження, а також додержані ним особисто в разі власного прийняття відповідного рішення.

Висновки. На підставі викладеного можна дійти висновку, що предмет діяльності прокурора щодо закриття кримінального провадження можна визначити як коло питань, що перевіряються прокурором у зв'язку із закінченням досудового розслідування у відповідній формі, які складають всебічність, повнота й об'єктивність проведеного досудового розслідування, а також законність, обґрунтованість і неупередженість прийнятого за його результатами рішення про закриття кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Каркач П.М. Організація роботи прокуратури міста, району. Методичний посібник з організації роботи в міських, районних прокуратурах. Харків : Право, 2006. 352 с.
2. Каткова Т.В., Каткова А.Г. Закінчення досудового слідства та складання обвинувально-го висновку у кримінальній справі : навчальний посібник. Харків : «Рубікон», 2002. 96 с.
3. Прокурорський нагляд в Україні : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. 240 с.
4. Кримінальний процес : підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
5. Якубович Н.А. Окончание предварительного следствия. Москва, 1962. 145 с.
6. Юркова Г.В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 187 с.
7. Николайчик Н.И., Матвиенко Е.А. Всесторонность, полнота и объективность предварительного расследования. Минск : Из-во БГУ, 1969. 122 с.
8. Степанов П.Л. Оцінка зібраних у справі доказів з точки зору їх достатності для висновку про закінчення досудового слідства. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2010 р. Запоріжжя : Юрид. ін-т ДДУВС, 2010. Ч. 1. С. 108–111.

9. Пастухов М.И. Обвинительный уклон при расследовании преступлений: меры по его преодолению. *Право и демократия*. Вып. 2. Минск, 1989. С. 122–129.
10. Маляренко В.Т. Про досудове слідство, його недоліки і реформу. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 8. С. 2–5.
11. Лапкін А.В. Диференціація форм закінчення досудового розслідування і роль прокурора в їх застосуванні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 87–97.
12. Зеленецький В.С. Умове закриття кримінальної справи. *Проблеми правознавства* : міжвід. наук. зб. 1974. Вип. 28. С. 66–70.
13. Рзаєв А.А. Прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования : учебное пособие. Карагинская ВШ МВД СССР. Караганда., 1982. 76 с.
14. Полянський Ю.Є., Долежан В.В. Акти прокуратури: підготовка і внесення : навчальний посібник. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 248 с.
15. Савонюк Р.Ю. Доказування в досудовому слідстві : навчальний посібник / за ред. докт. юрид. наук, акад. АПрН України О.М. Бандурки. Сімферополь : Вид-во ДОЛЯ, 2003. 184 с.